

22; Культурология в вопросах и ответах // Под ред. проф. Г.В.Грача. – М., 1999. – С.206–207

11. Там же.

12. Береговий С.І. Указ. праця. – С.18.

13. Культурология в вопросах и ответах. – С.206 – 207; Культурология. XX век. Энциклопедия. – Т. 2. – С. 21 – 22.

14. Руднев В.П. Указ. соч. – С.157.

15. Кононенко Б.И. Указ. соч. – С.574.

16. Руднев В.П. Указ. соч. – С.155–156.

17. Греченко В.А., Чорний І.В., Кушнерук В.А., Режко В.А. Історія світової та української культури. – К., 2000. – С.252.

18. Українська та зарубіжна культура: Навч. посіб. / За ред. проф. М.М.Заковича. – К., 2000. – С.69.

*Кучебо Т.М.,
Південноукраїнський державний педагогічний
університет імені К.Д.Ушинського*

СТАНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ОБРЯДОВОСТІ: ДИСКУСІЇ СЕРЕДИНИ 20-х років

На початку 20-х років після остаточної перемоги у громадянській війні в більшовицької влади з'явилася реальна можливість перейти до безпосередньої роботи з побудови нового комуністичного суспільства. Однією із характерних рис формування нового побуту, що мав зіграти важливу роль у перевихованні людей на комуністичних засадах, була непримирима боротьба з традиційною релігійною обрядовістю. Більшовики вважали релігію з "її етичними принципами конкретних моральних заборон. перешкодою в насадженні нової етики" [7, 114]. Тому потрібно було знищити церкву, як "ідейного конкурента". Від партійців вимагали безперервної боротьби проти церкви і релігії. Д.Лебедь, другий секретар ЦК КП(б)У, вказував, що боротьба з обрядовістю декретами і заборонами була б дуже великою помилкою. Необхідно, наголошував він, проводити роботу, замінюючи старі церковні обряди новими, революційними, які виховували б нову психіку в масах: влаштовувати революційні обряди у особистому сімейному житті (шлюб, народження дитини, революційне ім'я для дитини і т. ін.) [4, 116]. Але якщо антирелігійна боротьба знайшла відображення в історичній літературі [2], то проблема становлення нової обрядовості, яку досліджували переважно етнографи, обійдена істориками [3]. Тому у даній розвідці зроблено спробу заповнити цю прогалину й розкрити полеміку навколо ролі й значення, суті й форми нових обрядів, що розгорілася в радянській пресі у 20-ті рр.

Формуванню радянської обрядовості надавалося великого значення в суспільно-

політичному житті країни. Першочерговим завданням вважалась боротьба з релігійними забобонами в партійному середовищі. Так, за дотримання релігійних свят та обрядів комуністів виключали з партії. В Циркулярному листі ЦК КП(б)У в 1921 р. наголошувалось, що “кожен член партії, який свідомо приймає участь в здійсненні так званих таїнств шлюбу, хрещення, сповіді... і та ін., віддається до партійного суду... Комуніст, який здійснює церковний обряд чи приймає участь у ньому внаслідок небажання образити релігійні почуття сім'ї, як це буває в більшості випадків при шлюбі і хрещенні дітей, тим більше підлягає суворому суду за те, що він жертвує буржуазним забобонам свою комуністичну совість, підриває авторитет партії” [12, ф.1, оп.20, спр.1063, арк.7]. В 1922 р. 100 % усіх притягнених до відповідальності за здійснення шлюбу за церковним обрядом були виключені з партії, тоді як за пияцтво було виключено лише 32,5 % із усіх притягнених, за бюрократизм – 30,3 %, за зловживання службовим становищем – 27,5 %, за грубість, лицемірство – 16,6 % [12, ф.1, оп.20, спр.1063, арк.71]. Подібні дії орієнтували громадську думку на те, що все давнє в обрядовості – це релігійне, отже, негативне. Такі погляди набули поширення серед молоді, особливо комсомольців, що не визнавала церковного шлюбу, а на обрядовість, що супроводжувала народження, шлюб, похорон, дивилась, як на щось зайве, консервативне [8, 199].

В протигагу релігійній обрядовості у 20-ті роки складається система нових обрядів, які владні структури та їх ідеологічні штаби нав'язують населенню. Майже по всій Україні відбувалися сотні нових радянських “хрестин” або “жовтин”, “октябрин”. Перші показові “октябрини” в Україні відбулися 22 листопада 1922 року у Харкові. В 1924 році в газеті “Вісти” від 23 травня була надрукована інформація про святкування хрестин в с. Ярова Вінницького округу. Три сім'ї у день святкування Паризької комуни прибули до цукроварні ім. Х.Раковського. Порядкували завком та комосередок. Три жінки сиділи на кону з немовлятами (по 1 тижню) на руках і привертали до себе загальну увагу. Дітей батьки назвали Октябрина, Віля (на честь В.І. Леніна) та Ганна. “Куми” – комсомол і партосередок [1, 1924.-23 травня]. За таким самим зразком проходили хрестини в Чернігівській парт'ячейці Швейпрому. Засідання почалося з доповіді. Головуючий вказав на те, що потрібно дати ясне й чітке уявлення “про зайвість побуту взагалі, а тим більше старого” [1, 1924.-29 листопада]. Була дана вказівка, щоб бюро партосередку пильно стежило за вихованням дитини. Після цієї доповіді перейшли до того, яке ж ім'я дати новонародженому. Ініціативна група запропонувала такі імена: Герман, Владлен, Рес, Лев, Октябрь, Володимир. Один із присутніх запропонував дати ім'я Поль, а прізвище Марат, мотивуючи це тим, що ім'я Поль Марат – саме невинне для буржуазії. Інший вніс пропозицію назвати “Авіо” та “Електрик”. Перше повинно бути символом проводимої кампанії, а друге – ідеї електрифікації. Осередок ухвалив: дати ім'я Владлен, скорочено означало “Владимир Ленин”. Що стосується прізвища та по-батькові, то такого вирішили зовсім не давати. Назвали “Октябрьский”. Були й інші пропозиції, а саме: Октябрь, Первомайський,

Швейпромівський, Мюнценберг, Лібкнехт, Комсомольський, Кім.

Крім того, йому вручили комсомольський значок [1, 1923. 2 листопада]. В с. Чернево Бурмакічської вол. Ярославського повіту відбулося “вінчання” селянина Решетнікова і Мотрі Решетнікової. Священник, через те, що Решетнікові не могли запропонувати йому гроші, вінчати відмовився. Тоді, після реєстрації в раді, молоді влаштували вінчання в своїй хаті. Роль святенника, диякона і дяка виконували селяни. Замість “вінців” над головами молодих тримали діряві решета. Як видно, у “селян ще сильні побутові традиції” [7, 1923.-2 листопада].

Виникнення і поширення в побуті радянської обрядовості супроводжувалося дискусіями в пресі. До редакцій газет та журналів надходило чимало кореспонденцій з цього приводу, які час від часу з’являлися на шпальтах з поміткою “в порядку дискусії”. Одні автори заперечували обряди, інші вбачали в них ефективну форму витіснення релігійної обрядовості. Дискусію про роль радянської обрядовості розпочала в 1923 році газета “Рабочая Москва”. Пізніше в обговоренні взяли участь інші газети та журнали – “Пролетарська правда”, “Вісти”, “Молодая гвардия”, “Коммунарка Украины” та ін. Найбільше це питання хвилювало комсомольців, серед яких були в основному чоловіки. Невелика кількість комсомолок надіслали свої пропозиції до редакції газети “Правда”. Більшість тих, хто висловлював свою думку з приводу обрядовості, були робкори. Сількори ж “констатували факт проведення радянських обрядів” та описували самі обряди.

Найгостріше дискусія розгорілася навколо питання: якою повинна бути обрядовість? Одні доводили, що потрібно давати дітям лише революційні імена, інші вказували, що не можна новонароджену дитину включати до профспілки. Робкор Ю.Федоров із Одеси, в газеті “Молодая гвардия” доводив, що назвати дитину будь-яким християнським іменем і хрестити його в церкві, немає ніякого сенсу. Християнські імена, як і хрещення в церкві є “перетирком язичництва” і не мають ніяких переваг перед іншими іменами, які не знаходяться в християнських “святках”. На його думку, замість хрещення в церкві краще було б влаштувати “октябрини”, де правонаступником дитини є робітниче оточення, а замість, інколи незручних для вимови християнських імен потрібно давати нові імена, пов’язані з якою-небудь подією, іменем пролетарського вождя. Так поступово можна “позбавитись від усіх залишків церковного побуту...” [1, 1923. - 9 травня].

Цієї ж точки зору притримувався робкор з Одеси Е.Бейтельспахер. Він вказував, що якщо революційні хрестини є одним із елементів нового побуту, то ім’я повинно бути новим: на честь Октябрю, вождів Червоної Армії, тієї чи іншої події, щоб дитина “до деякої міри, була, як би живим пам’ятником цієї події” [6, 1924.- 31 травня]. Ю.Фельдман з Одеси висловив думку, що ніякого відбитку старий побут не встиг “відкласти” на дітях. Здавалось би, підкреслив він, що нових імен і не потрібно. Але це не так. Нові імена – це виховний засіб. Не дивлячись на те, що діти виховуються на “мирних умовах будівництва” потрібно все-таки, “виховувати бойові традиції і давати їм

зрозуміти, що все життя проходить у боротьбі з капіталом". Ю.Карцовник – робітник заводу “Червоний пролетарій” м. Харкова, не погоджувався з ними, вказуючи, що новонародженим дають імена на честь якого-небудь вождя, наприклад, Володимир або Карл. Але хіба ім'я Володимир, яке складається із двох слів “володіти миром”, не є ім'я із “святого писання”? – запитував автор. На загальних зборах батьки новонароджених заявляли, що це ім'я на честь вождя світового пролетаріату В.Леніна, але після обряду і отримання подарунків про це забували і дитина залишалась носієм християнського імені Володимир. Те саме з іншими іменами. Г.Гринберг, робкор з Одеси, висловив думку, що в “октябрини” потрібно втягувати самих відсталих робітників, без зарахування в КСМ новонародженого і як можна рідше їх влаштовувати, щоб вони не набирали форми обряду. Е. Едельман пропонував раз і назавжди відмовитись від подарунків. Крім того, він вважав, що немає необхідності зараховувати дитину в Комуністичний Союз Молоді, а краще в Юні Ленінці. С. Кудрявцев доводив, що якщо малосвідомий робітник замість священика піде “вінчатись” до клубу, то такий вчинок “потрібно тільки вітати”. Зовсім інакше, на його думку, потрібно відноситись до весіль комсомольських: “запитувати благословення на “співжиття” у робітників і ячійки здається смішним і некорисним” [5, 1924. – 4 березня].

З точки зору М.Ходоровського, було створено комуністичний культ, з сильним нахилом у бік афектації. Таким було, наприклад, включення новонародженого в будь-яку організацію. В побут робітників вводились нові імена тину Кім, Мюд та ін., так само як і червоні хрестини, червоні весілля. Але “якщо включати новонародженого до ОДВР, Мопр, або в КСМ то в цьому немає ніякого сенсу”, підсумовує дописувач [5, 1924. – 5 квітня]. Він аргументував свою думку тим, що невідомо чи буде майбутній громадянин комсомольцем чи ні. Можливо він і не захоче – “ми не можемо знати, які в нього будуть нахили, коли він лежить у люльці. А потім, ми не можемо сказати які форми прийме КСМ через 15-20 років” [5, 1924. – 28 лютого]. Те ж саме й з зарахуванням у профспілку: а якщо він “не захоче бути робітником, спекулянтom”. З приводу подарунків може статися така картина: батьки бідні і ради цих подарунків “прийдуть хрестити дитину до клубу зі всією процедурою, а потім таємно, за рахунок подарунків, і до попа підуть” [5, 1924. – 28 лютого]. Робкор Е. Бельтерспахер доводив, що червоні хрестини потрібні для того, щоб не віддати до рук попів багату жатву. Ми ще не так далеко зайшли, щоб відкидати різні обряди” [10, 15]. Цієї ж точки зору притримувався і О. Федичкін, доводячи, що знищення революційної обрядовості, поперше, втримало б багато народу в “лапах церкви”, іншу ж частину примусило б замкнутися в своєму особистому житті” [5, 1924 – 11 березня].

Отже, кореспонденти, переважно комсомольці, в цілому були одностайні у відношенні до необхідності заміни релігійних обрядів новими, радянськими. Суперечки точилися навколо визначення суті й форми цих нових обрядів. Більшість виступала за простоту обрядів, проти таких перекохань, як включення новонароджених до складу КСМ, профспілок, матеріальне заохочення батьків тощо.

Противники будь-яких обрядів аргументували свою точку тим, що обрядовість – це пережиток буржуазії. Ю.Кудрявцев висловив думку, що у курних людей не повинно бути ніяких обрядів. Навпаки, потрібно проводити показові політсуди над усіма “октябринами”, “досвідками”, “весіллями” і т.п. “пустим проведенням часу”. На його думку, ніякого виховного значення в хрестинах не було – “можна сказати, що дитина буде і так вихована у революційному дусі” [5, 1924 – 4 березня]. Його підтримував І.Крилов, який виступав проти хрестин. На його думку, кожен батько й мати могли дати ім'я своїй дитині без будь-якого “хрещення” [5, 1924 – 4 березня]. А. Киселюк вважав, що кожний пролетарій, реєструючи в ЗАГСі свою дитину, міг назвати її і Октябрем, і Октябриною – як він захоче, а фабзавком або робітком міг оголосити на черговому засіданні про нового громадянина СРСР – “це буде і по-новому і по-пролетарськи” [9, 15].

Таким чином, противники будь-якої обрядовості були в меншості. Можливо, їх точка зору співпадала з думкою редакцій газет. Але більш ймовірно, що вона визнавалася надто ліворадикальною по відношенню до офіційної політики партії в галузі етики й моралі у 20-ті роки.

Український народний гумор не пройшов мимо теми революційної обрядовості. С.Єфремов у “Щоденниках” наводить чимало прикладів народного гумору. Один із них: “Справляють “звіздини” над дівчиною – яке ж ім'я дати? Пропонують: “Ленініна” – затаскано дуже, “Звездіна” – якось не подобається, “Октябрина” – також багато вже їх розвелось, “Жовтина” – фе. “Ну, то хай буде “Трибуна”. – “Так тоді ж на неї всяка сволоч буде лазити”, – обурилась мати” [11, 160].

Отже, дискусія в пресі щодо обрядовості стала результатом тих кардинальних змін, що відбувалися у радянському суспільстві у 20-х рр. Певна лібералізація режиму, невизначеність з перспективами розвитку країни уможливили обмін думками на сторінках газет і журналів. Прихильники церковної обрядовості не мали можливості брати участь у полеміці, а розбіжності серед диспутантів не виходили за рамки офіційної ідеологічної доктрини більшовизму, що розглядали нову обрядовість як один із дієвих засобів комуністичного виховання мас.

Література

1. Вісти ВУЦВК.
2. Див.: Лившиц Г.М. Очерки по истории атеизма в СРСР: 20-30-е годы. – Минск: Наука и техника, 1985; Соціалістична обрядовість на Україні: історичний досвід та сучасні проблеми. – К.: Наукова думка, 1983.
3. Див.: Українська родина: Родинний і громадський побут. – К.: Вид-во Олени Теліги, 2000; Ритуали, обряди, звичаї. – К.: [АТЗТ “Експрес-об’ява”], 1998.
4. Лебедь Д.З. О морали и партийной этике. – Харьков, 1925.
5. Молодая гвардия. Орган Одесского обкома ЛКСМ Украины.
6. Пролетарська правда. Орган Київського обкому комуністичної партії України

та Київської обласної Ради Народних депутатів.

7. Сергієнко Ю.Г. Політична етика лівого радикалізму в суспільно-політичному житті України з початку ХХ ст. до 60-х рр. – К., 1995.

8. Соціалістична обрядовість на Україні: історичний досвід та сучасні проблеми. – К.: Наукова думка, 1983.

9. Ф.К.Октябрины (г.Сумы) // Коммунарка Украины. – 1924. – № 5.

10. Фёдоров Е. Религия и быт в коммунистическом обществе. – М., 1925.

11. Єфремов С. Щоденники: 1923 – 1929. – К., 1997.

12. Центральний державний архів громадських об'єднань України.

*Нашинець-Наумова А.Ю.,
Київський національний університет культури і мистецтв*

ІСТОРІЯ ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМ ЕЛЕКТРОННИХ БІБЛІОТЕК

Сьогодні нашій новоутвореній державі слід визначитися щодо магістральних напрямів свого розвитку на довготривалій період і уникнути можливості перетворення на індустріальний та аграрний придаток розвинених країн, що використовується як постачальник для них продукції металургійних та хімічних заводів та сільськогосподарської сировини, отримуючи натомість наукоємні вироби. Безперечно доцільним вбачається обрання курсу на інформатизацію суспільства. Тільки просуваючись у цьому напрямі, Україна зможе посісти в світовому співтоваристві чільне місце як рівноправний суб'єкт у розв'язанні сучасних проблем цивілізації на зразок європейських сусідів.

Стратегічний напрям інформатизації – формування і підтримка використання національних інформаційних ресурсів (за тлумачними словниками *інформатизація* – це реалізація комплексу законів, спрямованих на забезпечення повного і своєчасного використання достовірних знань у всіх суспільно значущих видах діяльності людини). Пріоритет програми створення національних інформаційних ресурсів зумовлений тим, що в постіндустріальному суспільстві вони стають основним засобом соціально-економічного прогресу країни і зростання добробуту її населення. Ця теза є принциповою для розуміння концепції інформаційного суспільства, оскільки в наш час відомо чимало країн, наприклад в азіатському регіоні, які хоч і витримують конкурентну боротьбу на світових комп'ютерних ринках, але отримують основну інформаційну продукцію з інших країн. Тому їх не можна віднести до інформаційних суспільств, суттєвою рисою котрих є наявність широкого спектру власних автоматизованих банків даних.

Формування національних інформаційних ресурсів у всіх розвинених країнах розпочиналося в книгозбірнях – найдавніших суспільних інститутах, що здійснюють